

Vzťah práva a ekonomiky v období krízových situácií v národnom hospodárstve (legislatívne úvahy a podnety)¹

Jozef SUCHOŽA*

The Relation of Law and Economics in the Period of Crisis in National Economy (Legislative Reflections and Impulses)

Abstract

The aim of this study is to contribute to the clarification of the relationship of law and economics from the aspect of law. Based on the above and taking into account the recodification of Slovak civil law and historical development, author of the study explores the possibilities of increasing the efficiency of private law. The relation of law and economics is determined by the historical development of human society. There was a wide range of social relations in the sphere of interest of the earlier legislation. This relationship gets new quality under the conditions of the transformation of Slovak economy. At present functioning of the free market raises the question of the state's role in the economy, in particular the legality and the limits of state intervention in economic relations.

Keywords: law, economics, regulation, market economy, rule of law, private law codification, dirigist economy, recodification, public law, civil law, commercial law, economic law, corporate law

JEL Classification: K10, K20

1. Vymedzenie skúmanej problematiky

Cieľom prezentovaných teoretických a legislatívnych úvah, podnetov a návrhov de lege ferenda (z hľadiska požiadavky na zákonodarcu) v tejto stati je prispieť aspoň čiastočne k poznaniu a objasneniu historicko-vývojových tendencií slovenskej legislatívy, predovšetkým v oblasti obchodovania vrátane obchodných

* Jozef SUCHOŽA, Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, Právnická fakulta, Katedra obchodného práva a hospodárskeho práva, Kováčska 26, 040 01 Košice; email: jozef.suchoza@upjs.sk

¹ Táto štúdia bola spracovaná v rámci vedeckého programu APVV č. 02 – 63 – 10 *Efektívnosť právnych inštitútov a ekonomicko-finančných nástrojov v období krízových javov v podnikaní*.

zmlúv a obchodných spoločností, v širšom zmysle regulácie hospodárskych vzťahov. Je nepopierateľné, že takto koncipovaný výskum sa môže odvíjať len so zreteľom na širšie súvislosti poznávania vzťahu práva a ekonomiky, keďže tento vzťah v istom zmysle slova determinuje aj tvorbu adekvátnych legislatívnych koncepcií. Aktuálnosť skúmania uvedených inštitútov vystupuje u nás do popredia aj v súčasnom období v súvislosti s prebiehajúcim procesom rekodifikácie občianskeho práva, t. j. prípravou nového Občianskeho zákonníka, svojimi dôsledkami zasahujúceho (nielen okrajovo) oblasť obchodných vzťahov, upravených v Obchodnom zákonníku.

Keďže ťažisko nášho výskumu sa koncentruje na oblasť hospodárskej (ekonomickej) legislatívy, je prirodzené, že východiskom nášho teoretického záujmu a spracovania sú aj viaceré aspekty interakcií ekonomiky a práva (právnej regulácie hospodárskych procesov). Hneď v úvode treba zdôrazniť, že predkladaná štúdia má vyložene akademický, polemický a diskusný charakter. Keďže svojou odbornou a teoretickou profiláciou sa zameriavame predovšetkým na oblasť obchodného, občianskeho a hospodárskeho práva, hľadáme a snažíme sa odкрыť ďalšie súvislosti medzi uvedenými právnymi odvetviami na jednej strane a určujúcimi spoločenskými a ekonomickými determinantmi, ovplyvňujúcimi úroveň a efektívnosť právno-normatívnych regulátorov na strane druhej.

Vychádzajúc z uvedených poznámok sme sa v predkladanej štúdii podujali na neľahkú úlohu, t. j. zaoberať sa aj vplyvom ekonomických vzťahov a procesov (slovom ekonomiky) krajiny na právno-regulačný systém (právny poriadok štátu), pričom tu vonkoncom nejde o komplexné pojednanie o takom zložitom, v podstate interdisciplinárnom súbore viacerých vzťahov, ich nuáns a vývojových peripetií, podliehajúcich dobovým spoločenským (politickým) pomerom, dynamike a flexibilitě ekonomiky.

O vzťahu ekonomiky a práva (alebo obrátene „práva a ekonomiky“) možno hovoriť prinajmenej z dvoch pozícií: jednak ekonomickej (teórie, doktríny, politickej preferencie, dominancie, momentálnej hospodárskej situácie, praxe etc.), jednak juristickej. Keďže tu navonok ide o vyhranené rozdielne východiská výskumu (v podstate toho istého spoločenského vzťahu), aj výskumné metódy (napokon aj závery) môžu byť odlišné. Podľa nášho názoru pre vedecký výskum, najmä širšie koncipovaný, to môže byť dokonca užitočné. Vzniká tak komplexnejší obraz o dobovej realite spoločenských vzťahov štátu, súčasťou ktorých je aj špecifický fenomén interakcií práva a ekonomiky.

Zjednodušene povedané, ekonómovia preferujú skôr (častejšie) dominanciu (určujúcu úlohu) ekonomiky vo vzťahu k právu než právnici. Naproti tomu právnici majú sklon interpretovať všetky spoločenské a ekonomické vzťahy, akoby to boli vzťahy vyložene právne (aspoň v potenciálnej rovine), pričom

často neberú do úvahy okolnosť, že optimálna právna regulácia ekonomických vzťahov môže zahŕňať len relevantné (rozhodujúce) stránky takých vzťahov. Na tom, ako sa zdá, je založená teória a metodológia právnej normotvorby a doktríny o jej efektívnosti.

Právna úprava ekonomických vzťahov v každej krajine má svoju tradíciu, historické špecifiká a funkcie, ktoré v určitom zmysle slova ovplyvňujú aj prítomnosť. Týka sa to najmä zákonov kódexového typu, predovšetkým klasických obchodných zákonníkov (napr. Uhorský obchodný zákon z roku 1875). So zreteľom na to potreba poznávania aj historicko-právnych reminiscencií a právneho dedičstva je jednou z metód modernej normotvorby vrátane poznávania ekonomických vzťahov a ich možného vplyvu na tvorbu zákonov (najmä kódexov), regulujúcich uvedené vzťahy.

2. Niektoré historické reminiscencie (paralely) a dozvuky

Už od najstarších dejín ľudstva a formovania primitívnych spoločenských štruktúr (spočiatku spontánnych komunít nomádskeho typu prevažne s pastierskym spôsobom hospodárenia, občas dopĺňaného lúpežníkymi excesmi a avantúrami voči iným komunitám) sa súbežne s tým začínajú vytvárať prvky akéhosi archaického práva, v podstate zvykového (obyčajového). *Hattenhauer* v tejto súvislosti poznamenáva, že „staré právo“ je čitateľnejšie („lepšie sa chápe“), ak sa rešpektuje „fundamentálny“ odstup medzi archaickým a moderným myslením (*Hattenhauer*, 1998, s. 2; Kol. PF UK, 2003, s. 79). Tendencia stabilizovať, „zmrazovať“ sťahovalecké aktivity a putovanie rodových skupín (kmeňových, vyšších etnických spoločenstiev, transformujúcich sa do vývojovo novších vyspelejších foriem a podôb, napr. barbarských národov v staroveku) súvisela aj s osvojovaním si zručností poľnohospodárskej výroby a domestikáciou hospodárskych zvierat, navyše v európskych dimenziách so stretom a vplyvom vyšších kultúr, najmä gréckej a rímskej. Takzvané barbarské národy (napr. Galovia, pôvodní Briti a Germáni) si v dôsledku čulých obchodných stykov s Rímom veľmi rýchlo osvojili hmotnú kultúru obyvateľov rímskych provincií (*Collins*, 2005, s. 119; *Christ*, 1979, s. 105; *Sommer*, 1932, s. 82).

So vznikom tzv. barbarských štátov na európskom kontinente po rozpade Západorímskej ríše (v roku 476) preniká do právnych sústav novoutvárajúcich sa štátnych celkov *rímske právo*, a to v akejsi špecifickej podobe syntézy pôvodného (starobylého) barbarského (napr. keltsko-galského, germánskeho, a neskôr aj slovanského) práva s právom rímskym (pravda, už v stredovekej inovovanej verzii byzantského práva), pričom v dôsledku christianizácie sa proces formovania

európskych právnych systémov obohacuje už o prvky práva kanonického (Urfus, 1978, s. 136; Saturník, 1935, s. 16; Urfus, 1994, s. 5; Bartošek, 1988, s. 276).

Záujmovou sférou starších právnych úprav (starobylých zákonníkov) v období staroveku boli dobové spoločenské vzťahy, počnúc vzťahmi v rodine, ďalej majetkové vzťahy pri transakciách s nehnuteľnosťami a spotrebnými statkami, v neskoršom vývoji napríklad aj *úprava obchodovania*, trestné sankcie, náhrada škody, narovnávanie vzniknutých sporov etc. Napríklad aj slávny kódex starovekej Mezopotámie, *Zákonník kráľa Chammurapiho* (asi 1792 – 1750 pred n. l.), obsahoval okrem iného aj *články o obchodovaní*. V antickom Ríme to bol zase *Zákon dvanástich tabúl* (LEX DUODECIM TABULARUM) z 5. storočia pred n. l.

Je pozoruhodné, že už v období principátu dochádza v Ríme k postupnej premene republikánskeho zriadenia a ku koncentrácii verejnej moci v rukách cisára (caesara, augusta), pričom cisár v záujme fungovania impéria umožňuje a podporuje *rozvoj obchodu a priemyslu*, v istom zmysle aj priamo realizuje z cisárskych zdrojov rekonštrukciu dopravnej siete a urbanizáciu vykonávanú v celom impériu, a pritom uskutočňuje rozsiahle finančné reformy umožňujúce ovládnuť vtedajšieho sveta (Schelle a kol., 2007, s. 75; Skřejpek, 2001, s. 30). Impérium (štát, fiscus) v určitom zmysle slova preberá na seba úlohu ekonomického subjektu, akéhosi regulátora hospodárskych aktivít a hospodárskeho rozvoja.

Európsky stredovek je poznamenaný *receptiou práva rímskeho* a v určitom zmysle aj práva kanonického, pričom zreteľne pod týmito vplyvmi dochádza k diferenciacii (partikulácii) národných právnych systémov. Konkrétne v jeho štruktúrovaní je to *právo krajinské* (tzv. zemské, akési celoštátne právo), *právo cirkevné* (vrátane jeho nadštátnej zložky kodifikovanej v zákonníku *Codex Iuris Canonici*), *právo poddanské* (tzv. roľnícke, sedliacke vrátane úpravy tzv. urbáriálnych pomerov), významné bolo aj *mestské právo* (vrátane *kupeckého práva* ako predchodcu modernejšieho obchodného práva) a ďalej s tým súviselo aj tzv. *cechové právo*, *právo banské*, *právo Židov* etc. (Beňa a Gabriš, 2008, s. 24). Dnes by sa dalo povedať, že diverzifikácia práva vzniknutých štátnych celkov v stredoveku prebiehala bez zreteľnejších konceptov, teda skôr spontánne a náhodne než na základe vopred ustálených schém. Bez zreteľa na partikulárnu povahu stredovekého práva a jeho feudálnu podstatu možno konštatovať, že vtedajšia právna sústava sa ako celok upína na ochranu vládnuvúcich pomerov v spoločenskej a hospodárskej štruktúre spoločnosti, slovom inklinuje (svoju pozornosť obracia) k ekonomike, vrátane obchodovania a postupného vytvárania inštitucionalizovaných hospodárskych sústav.

Z aspektu skúmanej témy stojí za pozornosť všimnúť si niektoré právne akty, vydávané (panovníkom udeľované) vo *forme akýchsi privilégií pre kupcov*, ktoré by bolo možné v istom zmysle slova prirovnávať k právnym regulačným prostriedkom

(nástrojom) štátu (verejnej moci), napríklad aj so zreteľom na jeho kolonizačnú politiku (napr. saská kolonizácia v Uhorsku) (Žudel, 2010, s. 320; Chaloupecký, 1934, s. 239).

Obdobie novoveku produkuje už historicky prvé, komplexnejšie a koncepčne štruktúrované legislatívne súbory, právne knihy, zbierky predpisov a ustálených zvyklostí (obyčajov), neskoršie aj čiastkové kódexy (zákonníky) z frekventovaných skupín (sfér) spoločenských vzťahov (transakcií) (Urfus, 1959, s. 300). Táto tendencia sa výraznejšie presadzuje po Veľkej francúzskej revolúcii, keď sa na európskom kontinente začalo formovať ucelenejšie *zákonodarstvo v oblastiach práva občianskeho, obchodného, práva obchodných spoločností (tzv. spoločenského) vrátane akciového, súťažného, firemného, registrového, ďalej zmenkového, šekového, burzového, poistného, konkurzného* etc. a rovnako práva *hospodárskeho*, pričom sa postupne vygenerovali (nepochybne pod vplyvom vtedajších vládnych legislatívnych projektov európskych krajín) akési sofistikované modely právnych (legislatívnych) korpusov (celkov, blokov, odvetví), z hľadiska štruktúry rešpektované v podstate dodnes, s menšími výhradami aj akceptované (Balík, 1990, s. 271; Luby, 2002, s. 72). V tom treba vidieť akýsi historický odkaz („presah“) novodobého práva, vytváraného v 19. storočí v Európe v podstate na liberálnom základe a jeho vplyv na právne poriadky moderných štátov 20. a 21. storočia vrátane koncepčného riešenia integrovaného európskeho práva.

3. Určujúce faktory vytvárania interakcií práva a ekonomiky so zreteľom na aktuálne rekodifikačné procesy

S obnovením trhového hospodárstva po roku 1989 a vstupom Slovenskej republiky do Európskej únie (2004) sa v legislatíve (predovšetkým hospodárskej) začali uplatňovať nové prístupy, riešenia a tendencie. Začína sa formovať nový koncept štátu v majetkovej a hospodárskej sfére. V tejto súvislosti vznikajú aj nové pohľady na vzťah práva a ekonomiky. Výskum a objasnenie tohto vzťahu, ako vzťahu v podstate interdisciplinárnej povahy, vykazuje špecifické znaky dané interakciami relatívne oddelených sústav. Vyplývajú z povahy a metodológie poznávacieho procesu, t. j. či taký výskum sa realizuje vyložené z pozície práva (právnej vedy), alebo z pozície ekonomickej vedy (teórie). V tejto otázke môžu vznikať rozdielne prístupy, postupy a závery, a to podľa toho, či sa budú preferovať ekonomické determinanty alebo juristické pohľady. To považujem vzhľadom na povahu, t. j. *interdisciplinaritu samého objektu skúmania*, za odôvodnené, ba dokonca vo sfére základného výskumu aj prospešné.

Už v roku 1990 po prijatí nevyhnutných ústavnoprávnych korekcií sa v legislatíve (v tom čase ešte federálnej) začalo uvažovať aj o rekodifikácii súkromného

(občianskeho) práva. Podstatou týchto legislatívnych úvah a prvých konceptov bol zámer vydať *nový Občiansky zákonník*, keďže stále platný kódex občianskeho práva z roku 1964 už nemohol vyhovovať novým spoločenským, politickým a ústavnoprávnym podmienkam, ktoré vznikli v dôsledku spoločenských a politických zmien v roku 1989. Bez nejakých väčších problémov sa zároveň prišlo k príprave a vydaniu historicky *prvého československého Obchodného zákonníka*. Uvedené okolnosti mali svoj odraz aj v teórii legislatívy.

Vychádzajúc z následného ústavnoprávneho zakotvenia systému trhového hospodárstva, spočívajúceho na zladení a vzájomnom pôsobení princípu sociálnej ochrany a rešpektovaní a ochrane ekologických záujmov štátu a jeho občanov (články 55 a nasl. Ústavy SR), sa vynorila otázka (stále aktuálna) nanovo preskúmať, či platná legislatíva štátu korešponduje s uvedenými (ale aj inými) *de constitutione lata* (platnými ústavnými zákonmi), ustanovenými prerogatívami i všeobecne uznávanými princípmi súkromného práva.

Navyše, také požiadavky a prístupy sú stále živé, smerodajné a v legislatívnom procese obvyklé aj pri príprave každého iného zákona. V teórii normotvorby, ale hlavne v pragmatickom legislatívnom procese významnú úlohu zohrávajú určité informácie (ich zber, evidencia a vyhodnotenie) týkajúce sa aj skutočnosti, „ako platné predpisy plnili svoj účel a cieľ; zhodnotenia úlohy zvolených právnych prostriedkov i *celkového pôsobenia právnej regulácie*“ (Knapp, 1998, s. 114).

Platné kódexy a ďalšie iné zákony (nekódexového typu) vrátane ich vzájomných normatívnych relácií sú reflexom rôznorodých, často protirečivých spoločensko-ekonomických determinantov. Každý zákon nesie akúsi „pečať“ svojej doby vrátane úrovne a intelektuálnej výbavy normotvorcu.

Uvedený problém sa pokúsime demonštrovať na dvoch, t. č. platných kódexoch v oblasti majetkových vzťahov. Prvým z nich je Občiansky zákonník z roku 1964, prijatý ešte v podmienkach systému plánovitého (v podstate dirigistického) riadenia ekonomiky. Netreba osobitne zdôrazňovať, že medzičasom sa politické, spoločenské, ekonomické, ale predovšetkým ústavnoprávne podmienky, za ktorých bol uvedený kódex prijatý, podstatne zmenili. Doteraz bol Občiansky zákonník 53-krát novelizovaný. Stal sa preto, z hľadiska jeho normatívnej štruktúry, neprehľadný, nehladiac ani na jeho legislatívnu nevyváženosť jednak obsahovú, jednak týkajúcu sa jeho kompatibility, t. j. jeho ukotvenia do nových kontextov reformovaného právneho systému, ktorý sa postupne vygeneroval, presadzoval a kultivoval po roku 1989.

Trochu odlišná situácia nastala v prípade Obchodného zákonníka, ktorý bol prijatý ešte v podmienkach spoločnej česko-slovenskej štátnosti (v roku 1991). Aj tento kódex bol dosiaľ 41-krát novelizovaný. *Obchodný zákonník*, a to už tradične, od čias vydania slávnych francúzskych kódexov (*Code Civil* – 1804

a *Code de Commerce* – 1807) bol považovaný za *lex specialis* vo vzťahu k platnému Občianskemu zákonníku.

Obchodný zákonník v čase svojho vydania bol všeobecne považovaný za moderný kódex, porovnateľný s podobnými kódexmi svojho druhu prijatými na európskom kontinente. Lenže od tých čias sa spoločenská situácia podstatne zmenila. V prvom rade s účinnosťou od 1. januára 1993 došlo k rozdeleniu spoločného česko-slovenského štátu. Po druhé, dňom 1. januára 2004 sa nástupníčka Slovenská republika (rovnako ako aj Česká republika) stali členmi Európskej únie. V dôsledku toho popri zákonoch národnej proveniencie platia v členských štátoch Únie aj viaceré právno-normatívne akty (právo EÚ), niektoré z nich s priamou účinnosťou, záväznosťou a prednosťou. Je to tak napríklad aj v prípade niektorých aktov (nariadení) Európskej únie ohľadne úpravy obchodných spoločností, čo vytvorilo základ na formovanie *európskeho práva obchodných spoločností* (tzv. korporátneho). Viaceré problémy vznikajú aj v súvislosti s úpravou ekonomických aktivít v dôsledku migrácie občanov EÚ, príp. imigračných procesov v štátoch EÚ (Halász, 2007, s. 73).

So zreteľom na uvedené v legislatíve často vznikajú nežiaduce paradoxy, spočívajúce v pretrvavaní určitých neadekvátnych právno-normatívnych útvarov (právnych inštitútov, modelov, procesných postupov), ktoré postupne stratili svoj pôvodný akčný náboj a schopnosť ovplyvňovať spoločenské (ekonomické) vzťahy, keďže boli konštruované („šité“) na regulačné pôsobenie v inom spoločensko-politickom a ekonomickom prostredí. Strata funkčnej vitality (aplikačnej a realizačnej kreativity a frekvencie) niektoré právne normy a inštitúty posúva do pozície tzv. obsolétnych noriem. Z tohto hľadiska predstavujú už len akýsi *legislatívny anachronizmus*, v konečnom dôsledku rozkladajúci integritu práva a jeho regulačné schopnosti. Efektívnosť obchodného práva, predovšetkým práva obchodných spoločností, zoslabujú aj tendencie príslušných legislatívnych miest podrobne precizovať a neustále spresňovať a dopĺňať zákonné ustanovenia, čím sa neúmerne zvyšuje počet zákonných noriem vrátane vzniku príznakov inflácie legislatívy a postupnej straty stability celého právneho systému.

Právny poriadok štátu nevytvárajú len rozumné, efektívne a spravodlivé zákony, ale aj všeobecne uznávané a históriou konfrontované a prebojované hodnoty a princípy, na ktorých spočíva demokratický a konštitučný systém krajiny, ktoré vo svojom súhrne charakterizujú určitý štát ako *právny štát*, ktorý je v konečnom dôsledku sám viazaný právom (panstvom práva – *rule of law*). Štátna moc, ako rozhodujúca zložka verejnej moci, má byť ovládaná zákonmi, na prvom mieste však ústavnými zákonmi. Len v zákonoch a základných princípoch je obsiahnutá a vymedzená legitimita orgánov štátu (v širšom zmysle orgánov verejnej moci vrátane samosprávnych územných celkov).

V tejto súvislosti sa opäť vynára otázka (už po niekoľkokrát nastoľovaná a v istom zmysle historicky sofistikovaná), do akej miery, v akom záujme a akými prostriedkami môže štát a jeho organické súčasti (t. j. orgány štátu) vôbec intervenovať (ingerovať) do ekonomických dejov (procesov) v krajine a či jeho aktívne (často „dobromyseľné“) regulačné pôsobenie v ekonomike sa nezvrhne k stavu, ktorý už K. Engliš označil ako „etatizmus“ (Engliš, 1946, s. 183; Höllander, 2006, s. 139; Ihering, 2009, s. 35; Alexy, 2009, s. 46; Hurdík a Lavický, 2010, s. 22). Týmto fenoménom sa zaoberajú aj niektorí politológovia, napríklad A. Heywood (2005, s. 75; 2004, s. 119).

Daný problém súvisí s tým, že fenoménom štátu a jeho mocenských štruktúr nemožno chápať nejakú fiktívnu osobu a legislatívno-normatívny „konštrukt“ s vopred naprogramovaným pôsobením a určením, ale spoločenstvo ľudí (profesionálne orientovaných „úradných osôb“, demokraticky zvolených funkcionárov, poslancov, vybraných a ustanovených manažérov etc.), pričom výkon štátnej (verejnej) moci a exekutívy *in concreto* môže z rôznych príčin zlyhávať a míňať sa cieľových („programových“) hodnôt.

Ak teda sa pokúšame prispieť k výskumu pertraktovaného problému vzťahu práva a ekonomiky najprv v rovine všeobecnej (makroekonomickej) a konkrétnejšie vybraných právnych inštitútov vo väzbe na dotknuté zložky (časti) ekonomiky v rovine špecifickej (predovšetkým mikroekonomickej), prichodí nám najskôr vychádzať z niektorých podnetných teoretických názorov vymedzenia obsahu porovnávaných fenoménov, pričom si nerobíme nárok na komplexné spracovanie skúmaného vzťahu.

Opäť sa tu vynára základná otázka, čo právo je, aká je jeho vnútorná podstata, forma, štruktúra, cieľové (funkčné) zameranie a jeho objektívne relevantné interakcie k regulovaným zložkám spoločenskej, predovšetkým sociálnej, politickej a ekonomickej reality. S tým úzko súvisí aj rozuzlenie obsahovo veľavravného a vari len nepriamo vymedziteľného pojmu ekonomika spoločnosti (štátu a jeho organických súčastí), napr. odvetvových a teritoriálnych celkov, nadštátnych, t.j. európskych a globálnych hospodárskych štruktúr.

V tejto súvislosti bude vari namieste pripomenúť si a demonštratívne prezentovať aj niektoré staršie názory popredných čs. ekonómov, prípadne prvé koncepcie *hospodárskeho práva* odrážajúce legislatívne potreby a impulzy s výraznejším regulačným nábojom na európskom kontinente. Napríklad Engliš svoje teoretické úvahy odvíja od vymedzenia termínu *jednotná hospodárska sústava*, pričom poukazuje na to, že tu ide o „myšlenkovou konštrukci, pomocí níž chápe veda určitý komplex jednání (jednotlivce, státu) jako jednotnou hospodárskou soustavou“ (Engliš, 1929, s. 28). V diele *Národní hospodářství* Engliš uvádza: „Na území státu stojí celé směnné společenství ve stínu společného právního

pořádku a společných organizačních forem, které přináší stát (měna, váhy a míry, právní ochrana atd.)... Pojímáme-li směnné společenství na území státu ve stínu jeho *právního řádu* i s jeho hospodářstvím jako celek, mluvíme o *hospodářství národním*“ (Engliš, 1946, s. 144).

Popredný slovenský a československý národohospodár prvej polovice 20. storočia I. Karvaš objasňujúc fenomén *hospodárske spoločenstvo*, založené na množstve vzťahov medzi jednotlivými hospodárstvami, poznamenáva: „Kým sa výmena uskutočňuje medzi jednotkami, ktoré sú súčasťami jedného *hospodárskoprávneho systému*, hovoríme o vnútroštátnej výmene. O medzištátnej výmene hovoríme vtedy, keď sa výmena uskutočňuje medzi hospodárskymi jednotkami, ktoré podliehajú rôznym hospodárskoprávnym systémom“ (Karvaš, 1999, s. 104). Z uvedeného vyplýva, že v určitom zmysle slova Karvaš chápe hospodársky systém **ako integritu hospodárstva a práva** (podč. J. S.).

V tejto súvislosti si pozornosť zasluhuje skutočnosť, že už v prvých koncepciách (doktríne) novovzniknutého právneho odvetvia, t. j. hospodárskeho práva, ktoré v Nemecku (za Weimarskej republiky) po prvej svetovej vojne nadobudlo značnú frekvenciu, dominuje komplexnejšie chápanie fenoménu *národné hospodárstvo* a jeho spätosť s právom. Napokon aj sám pojem *hospodárske právo* sa začal odvíjať od svojho širšieho základu a pojmu *hospodárske zriadenie* (*Wirtschaftsverfassung*), príp. hospodársky poriadok (*Wirtschaftsordnung*), *hospodársky systém* (*Wirtschaftssystem*), *hospodársky model* (*Wirtschaftsmodel*) etc. Na úrovni európskeho práva sa vytvára fenomén *Europäisches Wirtschaftsverfassungsrecht* (Rašín, 1922, s. 2; Rinck a Schwark, 1989, s. 1; Colson, 1997, s. 11; Lebedev, 2002, s. 46; Kalss, Nowotny a Schauer, 2008, s. 30).

Aj napriek tomu, že obsah väzby (interakcie, relácie) právo – ekonomika môže byť z teoretického hľadiska sporný, a teda aj ťažko definovateľný (týka sa to viacej objasnenia pojmu *právo*, prípadne tých jeho odvetví, ktoré upravujú ekonomické vzťahy, napr. právo hospodárske, právo obchodné, antimonopolné právo etc.), neexistujú väčšie pochybnosti o ich vzájomnej podmienenosti, súvzťažnosti a závislosti (Knapp, 1995, s. 40; Gerloch, 2007, s. 343). Vzťah práva a ekonomiky (individuálnych právnych aktov a legislatívy na strane jednej a operatívnych rozhodovacích procesov v ekonomike na strane druhej) sa prinajmenej od začiatku 19. storočia považoval za objektívne daný. Stal sa preto objektom spoločného vedeckého poznávania, objasňovania a interpretácie tak vied ekonomických, ako aj právnych. Súviselo to aj s teóriou a prípravou nových kodifikácií, príp. rekodifikácií (najmä v prelomových obdobiach). Práve súčasné obdobie u nás je toho jasným dôkazom.

V skúmaní uvedeného vzťahu neraz dochádza k akceptácii zjednodušených predstáv, modelov, koncepcií a z nich odvodených neadekvátnych teoretických

konštrukcií a legislatívnych dôsledkov, napríklad akoby právo (proces jeho tvorby a reprodukcie) bolo vo výlučnej závislosti od ekonomiky (v jej vleku).

V spojitosti s predchádzajúcimi úvahami sa postupom času (podľa nášho názoru) v podstate vyhranili dve krajné (navonok protichodné) línie (prístupy, metodologické východiská):

Po prvé, je to príklon k chápaniu práva, jeho podstaty, miesta, úlohy a funkcií v spoločnosti z aspektu jeho akejsi dominancie vo vzťahu k ekonomike. V podstate tu ide o preceňovanie úlohy práva v hospodárskych vzťahoch. Neraz je to dané okolnosťami vyplývajúcimi prevažne z krízových (výnimočných) situácií, keď právo (skôr špecifické krízové zákonodarstvo) „vstupovalo“ (bolo „nasadené“) do ekonomických (vrátane obchodných) vzťahov razantnejšie než za obvyklých (normálnych) podmienok, v ktorých sa ekonomický pohyb realizuje pokojnejšie (vyrovnanejšie). Absencia poznania funkčných dimenzií práva neraz vedie k hypertrofii legislatívy, k subjektivizácii jej regulačného vplyvu na ekonomiku s akýmsi planým odôvodnením „poslúžiť vláde mať veci pod kontrolou“. Pozoruhodný názor v tejto súvislosti vyslovil svojho času F. A. Hayek, t. j. že „moderní vývoj práva byl v široké míře veden falešnou ekonomikou“. Pokračuje: „Tím nemá být řečeno, že ekonomie sama poskytuje principy, které by měli zákonodárci vést – vezmeme-li však v úvahu vliv, který ekonomická pojetí nevyhnutelně vykonávají, je třeba si jen přát, aby takový vliv přicházel od dobré ekonomie a nikoli od té sbírky mýtů a bajek o ekonomickém vývoji, která dnes právnímu myšlení, zdá se, vládne“ (Hayek, 1991, s. 64).

Koncepcia dominancie práva korešponduje s doktrínou „silného štátu“ v ekonomike. Nie je to v konečnom dôsledku nič iné než *štátny dirigizmus* v oblasti ekonomiky. Podobné koncepcie vo verejných regulačných systémoch sa vo väčšej miere u nás uplatňovali v období centrálne plánovitého riadenia národného hospodárstva po roku 1948. To napokon viedlo k znižovaniu váhy súkromnoprávných inštitútov (napr. obchodných zmlúv, právnej zodpovednosti za porušovanie záväzkových povinností etc.). Naproti tomu sa preferovali inštitúty a nástroje verejného (napr. aj hospodárskeho) práva, čo našlo svoj nepriamy odraz aj vo vtedajších konceptoch filozofie práva, neraz nekriticky akceptovaných aj časťou právnej doktríny (Hayek, 1991, s. 66).

Druhou, v zásade odlišnou líniou v otázke chápania úlohy práva v ekonomike je v určitom zmysle slova akýsi „rezervovaný“ vzťah práva k ekonomike, pričom tu vonkoncom nejde o vzťah dištančný. Tento problém vo svojej podstate sa odvíja od neúplného (v podstate jednostranného) poznania mechanizmu fungovania a štruktúry ekonomiky, usporiadania jej vnútorných častí (zložiek), a to počnúc rovinou mikroekonomiky až po rovinu vyšších celkov a štruktúr (napr. sféra mezzoeconomiky a makroekonomiky). Môžu tu byť aj ďalšie príčiny, napríklad

doktrinálne, t. j. preferovanie istej (avšak relatívnej) oddelenosti práva a ekonomiky, napr. akoby právo (legislatíva štátu) mohlo na ekonomické vzťahy a prípadné krízové peripetie vplývať až ex post, nie ex ante (t. j. akoby preventívne).

Uvedená línia môže mať viaceré podoby a odtiene. Závisia od stupňa reálneho ekonomického rozvoja. Základom tohto konceptu a jeho variácií z hľadiska historického vývoja v stredoeurópskom priestore sa stala *privatizácia národného majetku* a s tým spojená *deetatizácia*. Opätovne boli v legislatíve deklarované *princípy slobodného trhu a hodnoty liberalizmu*, tak ako sa v priebehu histórie postupne rozvinuli v kapitalistických štátoch (Chovancová, 2009, s. 46).

V otázke procesu privatizácie národného majetku, ktorý bol na začiatku deväťdesiatych rokov minulého storočia u nás naštartovaný prijatím viacerých zákonov (odvtedy mnohokrát novelizovaných a účelovo dopĺňaných), vzniklo množstvo problémov. Dnes, po odstupe času ich však nemožno jednoznačne pripísať na konto privatizačných zákonov. Dynamizácia a akcelerácia vyplývajúca zo subjektivismu v regulačných mechanizmoch tohto procesu neraz spôsobovala ťažkosti v aplikačnej praxi. V tejto súvislosti často vznikali nežiaduce excesy, predovšetkým aj zlyhaním kontrolných mechanizmov vládnych orgánov. Rovnako sa to týkalo napríklad aj uplatňovania zákonov o verejnom obstarávaní.

V podmienkach fungovania slobodného trhu sa v ostatných rokoch v ekonomike národných štátov (nielen tzv. postkomunistických), ale aj v globálnych dimenziách, t. j. v rovine svetovej ekonomiky objavili väčšie či menšie trhliny, ktoré spôsobili krízové javy, predovšetkým v oblasti finančného trhu, ale aj v sociálnej sfére, pričom (ako sa zdá) ide o napätia s pokračujúcou tendenciou ich ďalšieho prehlbovania a recidívy, avšak, podľa nášho názoru, uvedené javy navyše vykazujú určité špecifiká v ekonomikách nových členských štátov Európskej únie (Schweickart, 2010, s. 34; Švihlíková, 2010, s. 16).

Berúc do úvahy uvedené javy a ďalšie vývojové tendencie hospodárskych sústav, vrátane krajne pesimistických vízií vo svete a ich interpretácií, vynára sa oprávnená a naliehavá otázka (už po niekoľkokrát permanentne nastoľovaná), akú úlohu v predpokladaných ekonomických procesoch bude zohrávať právo (právny poriadok štátov, legislatíva, nielen národná, ale aj europeizovaná, prípadne globalizovaná). Jedno je však isté, že pôvodné, v určitom zmysle slova rámcové a polarizované koncepty práva (a jeho vzťahu k ekonomike), často sa vyznačujúce naivnou šablónovitosťou, už dnes (vzhľadom na zásadnú zmenu ekonomických pomerov a podmienok obchodu v globalizovanom svete) nie je možné recipovať a reprodukovat', hoci aj s určitou revitalizačnou nadhodnotou a optimistickou dávkou aktualizácie.

Súčasný obdobia permanentného pretrvávania globálnej finančnej a ekonomickej krízy produkuje nové a oživuje staršie koncepty štátnej hospodárskej

politiky. Odpoveď na často kladenú, a pritom logickú otázku, „ako na to“, nie je ľahká. Konkrétnejšie to možno precizovať v následnej otázke, či účinné riešenia krízových javov treba hľadať v ekonomike, ale predovšetkým v hospodárskej politike štátu (v jej regulačných mechanizmoch a v odvodených centrálnych rozhodovacích procesoch), alebo skôr v zdrojoch (možnostiach) legislatívnych riešení (napr. v prijatí nových zákonov, hlavne rozhodujúcich kódexov).

Často sa v tejto súvislosti u nás diskutuje (a to prinajmenšom od roku 1990) o potrebe vydania moderného Občianskeho zákonníka a s tým spojených zákonov, napr. zákona (kódexu) o obchodných spoločnostiach, družstvách, slovom o podnikaní, prípadne ďalších tzv. ekonomických zákonov. Diskusie o tomto rekodifikačnom probléme sa začali v podmienkach spoločného čs. štátu a následne, s väčšou alebo menšou intenzitou a rezonanciou, pokračujú naďalej v Slovenskej republike, po tom, keď v Českej republike prijali v marci 2012 nový Občiansky zákonník (zákon č. 89/2012 Sb.), ďalej zákon o obchodných spoločnostiach a družstvách, skratkovo označovaný ako zákon o obchodných korporáciách (č. 90/2012 Sb.), a napokon zákon o medzinárodnom práve súkromnom (zákon č. 91/2012 Sb.) s účinnosťou od 1. januára 2014 (Eliáš, 2012, s. 1; Lazar, 2008, s. 295; Ogris a Olechowski, 2009, s. 210).

Vychádzajúc z načrtnutých poznámok prichodí sa skúmaným vzťahom a jeho legislatívnymi dôsledkami podrobnejšie zaoberať aj z aspektu úvah de lege ferenda.

4. Úvahy a podnety de lege ferenda

Niet pochybností o tom, že štát ako pomerne zložitý fenomén inštitucionálnej štruktúry spoločnosti sa navonok prezentuje prostredníctvom svojich orgánov, predovšetkým ústavnoprávných. Sieť orgánov štátu s presne vymedzenými právomocami (oprávneniami) predstavuje rozsiahlu platformu (sústavu) legitímnych aktivít, časť ktorých sa týka aj ekonomiky (ekonomických vzťahov, procesov) a jej regulácie. Pôsobenie štátu v ekonomike sa spája s uplatňovaním princípov právneho štátu a demokratického spoločenského zriadenia a podlieha ústavnoprávnej regulácii (Bröstl, 2008, s. 11). Moc štátu z hľadiska jej kreovania a uplatňovania nie je nič iné ako delegovaná moc suverénneho ľudu, pričom jej jednotlivé zložky (časti) vytvárajú členitú sústavu vrátane kontrolných mechanizmov, historicky daných a podmienených všeobecným akceptom (konsenzom) moderných zmluvných teórií štátu (jeho genézy) a koncepcie moci (deľby moci).

V štandardnej právnickej literatúre z oblasti všeobecnej teórie práva a štátu (vrátane zahraničnej) sa možno stretnúť s viacerými názormi na povahu štátu, jeho účel a funkcie.

V tejto súvislosti považujeme za potrebné uviesť nasledujúcu stručnú poznámku: Vedecká literatúra zaoberajúca sa učením (doktrínami) o štáte, jeho podstate a funkciách predstavuje pomerne rozsiahly komplex vzťahov a názorov, ktorým sa zaoberá osobitná vedecká disciplína – *štátoveda*. So zreteľom na uvedené sa odvolávame len na niektoré teoretické názory z uvedenej oblasti, ktoré zo svojho hľadiska a s prihliadnutím na cieľové vymedzenie tohto spracovania považujeme za prínosné pre poznanie niektorých aspektov skúmaného vzťahu.

Napríklad Hart (1997, s. 218) poukazuje na zložitost' chápania pojmu (slova) *štát* a v istom zmysle sa to týka aj jeho „vlastnej rozsiahlej neurčitej oblasti“. Aj v súčasnom období sú frekventované *zmluvné teórie štátu*, najmä v chápaní Johna Rawlsa (1971, s. 21), ktoré nadväzujú na staršie zmluvné teórie Johna Locka a Samuela Pufendorfa, a napokon na teóriu *Jeana-Jacqua Rousseaua* (2010, s. 167).

V politologickej literatúre (Heywood, 2004, s.106) sa uvádzajú ďalšie teoretické koncepty štátu, napríklad *constitutional government*, *state of nature*, *minimal state* etc. V teórii práva dominuje chápanie štátu v zmysle právneho štátu (*Rechtsstaat*), aj sociálnoprávneho štátu.

Problém možnosti zvýšenia účinnosti práva v ekonomických vzťahoch sa obvykle spája s návrhmi na zmenu doterajších právnych predpisov, príp. na ich doplnenie, pričom nie je vylúčená ani možnosť vydania celkom nového zákona o úprave určitých spoločenských vzťahov (vybranej oblasti), ktoré dosiaľ neboli komplexne (v jednom predpise) právne regulované. V minulosti sa tak stalo napríklad v prípade úpravy o elektronickom obchode (zákon č. 22/2004 Z. z. o elektronickom obchode a o zmene a doplnení zákona č. 128/2002 Z. z. o štátnej kontrole vnútorného trhu vo veciach ochrany spotrebiteľa a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení zákona č. 284/2002 Z. z. v znení neskorších predpisov). Takým právnym predpisom zo začiatku 90. rokov minulého storočia bol aj česko-slovenský *zákon o privatizácii národného majetku* (zákon č. 92/1991 Zb. o podmienkach prevodu majetku štátu na iné osoby v znení neskorších predpisov).

V legislatívnej praxi sa často možno stretnúť s predkladaním návrhov nových zákonov do zákonodarných zborov bez toho, aby bola predtým náležite, zodpovedne a komplexne preskúmaná a zhodnotená účinnosť predchádzajúcich zákonných úprav. V nejednom prípade tu ide o podcenenie *výskumu efektívnosti zákonov* (ich dosahu) so zreteľom na tú-ktorú sféru regulovaných vzťahov.

Už v minulosti sa legislatíva, predovšetkým teória legislatívy, neraz (viac-menej spontánne, inokedy sústredenejšie) zaoberala fenoménom efektívnosti určitých právnych úprav, predovšetkým kódexového typu, na oblasť spoločenských vzťahov. Takéto úvahy súviseli hlavne s prípravou nových zákonov, od ktorých legislatíva očakávala výraznejší posun (zmenu) v správaní adresátov koncipovaných

právnych noriem. Legislatóri, najmä však kodifikátori pri príprave nových zákonov neraz opomenú zhodnotiť účinnosť derogovaných, prípadne dopĺňaných právno-normatívnych úprav (Knapp, 1998, s. 49; Boguszak a Čapek, 1997, s. 74).

Literatúra o efektívnosti zákonov (v širšom zmysle práva) v ostatnom období zdôrazňuje význam funkčného chápania efektívnosti. Gerloch napríklad poznanie efektívnosti spája s podmienkami a okolnosťami, za ktorých sa funkčné možnosti naplňajú (Gerloch, 2007, s. 303).

Záujmovou sférou teoretického spracovania problematiky efektívnosti sú predovšetkým jej dve nerozlučne späté roviny.

Po prvé, je to výskum efektívnosti uvažovaných (plánovaných, prerokovaných) legislatívnych riešení (zámerov, konceptov, programov, návrhov nových zákonov vrátane kódexov), presnejšie, ich očakávaného a možného vplyvu na správanie subjektov práva v anticipovaných spoločenských a hospodárskych vzťahoch. V skutočnosti je to výskum efektívnosti *de lege ferenda*, podstatou ktorého je vlastne prognóza (často však len určitá vízia) budúceho vývoja, t. j. ako sa budú (skôr môžu) správať recipienti „ponúkaných“ právnych noriem v nimi predvídaných spoločenských vzťahoch. V procese takého poznávania možností (kontúr) budúceho vývoja je však veľa neznámeho (nepredvídateľného). Legislatíva s týmto javom musí rátať, prinajmenšom ho pripustiť, napríklad *nárast nekalých zmluvných podmienok v obchodovaní*. Týka sa to predovšetkým spotrebiteľských zmlúv, ako aj rozhodcovských zmlúv (doložiek). V takých, prípadne v obdobných situáciách (hoci vopred nepredvídateľných, ale možných) pripravované zákony by mali rátať s alternatívou uplatnenia následných adekvátnych právnych riešení. V skutočnosti tu ide o rešpektovanie princípu optimalizácie medzi kogentnými (imperatívnymi) ustanoveniami navrhovaných zákonov na jednej strane a ustanoveniami dispozitívnej povahy, vyznačujúcimi sa znakom subsidiarity na strane druhej, čo je charakteristické hlavne pre oblasť súkromnoprávných vzťahov.

Po druhé, problém efektívnosti prichodí skúmať z hľadiska platného práva s cieľom hodnotenia intenzity regulačného pôsobenia a vplyvu tých-ktorých zákonov na vybrané aspekty reálnej (aktuálnej) sústavy spoločenských (osobitne hospodárskych) vzťahov.

Kritériom efektívnosti, príliš všeobecne vzaté, je v prvom rade voľba zákonom nastavených cieľových parametrov, a to nielen exaktne „merateľných“ (čo môže byť sporné), ale aj hodnotovo orientovaných (napr. nastolenie rovnováhy v obchodovaní pri eliminácii nekalých praktík, narušujúcich princípy obchodného práva, v širšom zmysle súkromného práva).

Platformou na výskum efektívnosti toho-ktorého zákona je vlastne sám zákon, a to v jeho komplexnom poňatí vrátane jeho širších súvislostí a interpretácií,

pričom určitým východiskom tohto poznávacieho procesu môže byť napríklad aj dôvodová správa k zákonu, v každom prípade však vymedzenie účelu zákona v jeho úvodných ustanoveniach.

Otázka určenia (voľby) kritérií hodnotenia efektívnosti určitých právno-normatívnych aktov, napríklad ekonomického prínosu zákona, je často zavádzajúca. Je obvyklé, že v legislatívnom procese každej vyspelej krajiny sa s prípravou a vydaním určitého zákona skúmajú aj ekonomicko-finančné dôsledky pripravovanej zákonnej úpravy, konkrétne, či s prijatím a uplatňovaním nového zákona budú spojené zvýšené nároky na štátny rozpočet krajiny (aktuálnym príkladom je napr. prijatie zákona o úprave platov zdravotných sestier etc.).

Legislatíva často od určitého zákona očakáva prinajmenej udržanie vyrovnaného štátneho rozpočtu krajiny, v lepšom prípade ekonomický prínos pre štátnu pokladnicu (napr. v prípade novelizácie daňových zákonov). Ekonomické kritériá hodnotenia efektívnosti určitých zákonných riešení možno zaiste považovať za významné, nie však výlučné (jediné). Nemôže byť pochybnosť o tom, že napríklad zákony upravujúce viaceré ekonomicko-finančné nástroje (napr. zákon o štátnom rozpočte, colné a devízové zákony, daňové zákony etc.) nepriamo akoby „ponúkali“ širšie možnosti uplatňovať ekonomické kritériá hodnotenia efektívnosti zákonov, keďže sú, dalo by sa zjednodušene povedať, „čitateľnejšie“ než napr. kritériá axiologickej povahy.

V tejto súvislosti však prichodí akcentovať význam aj druhej strany mince, t. j. hodnotové parametre skúmaných zákonov, na prvom mieste však ich súlad so všeobecne uznávanými princípmi spravodlivosti. „Tvrdé“ či jednostranné uplatňovanie ekonomicko-finančných kritérií ako akejsi pragmatickej „mierky“ (šablóny) pri hodnotení efektívnosti konkrétnych zákonov neposkytuje komplexný pohľad (lepšie povedané „časový nadhľad“) na všetky stránky (t. j. aj tie, ktoré sú z čisto ekonomicko-finančného hľadiska ťažšie merateľné, ba dokonca možno aj nemerateľné) fenoménu efektívnosti v zmysle širšie chápanej sociálnej účelnosti a odôvodnenosti vrátane vkladu (prínosu) do nosnej štruktúry samých základov demokratického štátu a ústavne zakotvenej slobody trhu.

Súčasnú obdobie pretrvávajúcej finančnej a ekonomickej krízy vo svete, nadobúdajúcej globálne rozmery, produkuje napríklad viaceré úvahy predstaviteľov ekonomickej vedy o dimenziách slobodného trhu a jeho regulácii. Zelený v tejto súvislosti poznamenáva: „Svobodu trhu je treba chrániť, svobodný vstup do transakcie zaručovať a ochranu obou stran transakcie garantovať tak ako svobodu človeka a dôstojnosť jedince. Regulácia trhu je preto nutná k zajištění jeho svobody“ (Zelený, 2011, s. 1). Fenomén spoločenskej regulácie vrátane ekonomických procesov a vzťahov presahuje rámec a dimenzie právnej regulácie.

V ekonomickej literatúre sa problematika regulácie (regulovania) v ekonomike skúma v širších súvislostiach, než je samotná oblasť trhu. Přívarová napríklad s odvolaním sa najmä na francúzske teórie (školy) regulovania (M. Aglietta, A. Orléan etc.) vymedzuje (definuje) teóriu regulovania „ako súhrn mechanizmov, ktoré umožňujú, aby systém dosiahol svoje ciele, a ktoré napomáhajú návrat k rovnováhe v prípade jej narušenia“. V spojitosti s tým sa uvedená autorka zamýšľa aj nad základnými štruktúrnymi (inštitucionálnymi) formami vzťahujúcimi sa na teóriu regulovania, napr. pozíciou (úlohou) štátu v ekonomike, pričom s odvolaním sa na R. Delorma a Ch. Andrého hľadá odpoveď na otázky, prečo existujú štátne intervencie a prečo štátne intervencie nadobúdajú formu výdavkov (Přívarová, 2007, s. 916).

Opäť sa treba vrátiť k našim predchádzajúcim úvahám ohľadne voľby adekvátneho právneho rámca (legislatívneho ukotvenia) regulačných výstupov štátu v ekonomike. Aj napriek určitému skepticizmu v otázke uplatňovania preferencií a regulačných nástrojov v ekonomike a ich možnému efektu (napr. R. A. Epstein), vznikajú snahy „zapojiť“ do mechanizmu štátnej (verejnoprávnej) regulácie ekonomiky, avšak len v miere objektívne (?) nevyhnutnej – legislatívu štátu. Takáto legislatíva je u nás skutočnosťou. Otázka je, či ju treba chápať len ako akýsi relikt (reziduálnu stopu) uplynulého historického vývoja posledných viac než dvoch desaťročí, poznamenaných často infláciou legislatívnych riešení, ich unáhlenosťou a rozporuplnosťou, alebo ako perspektívnu, objektívne odôvodnenú a vyváženú metódu a funkciu práva (legislatívy) v ekonomike.

Jednou z funkcií štátu je udržať rovnováhu v ekonomických a sociálnych vzťahoch. Z tohto hľadiska by bolo možné hovoriť o *stabilizačnej funkcii*. Podstata tejto funkcie nespočíva v obmedzovaní, prípadne vyradovaní regulačných možností štátu (potenciálnych, príp. aj reálnych). Inými slovami, táto funkcia nemá „pribrzdiť“ ekonomický rozvoj a dynamiku obchodovania. Stabilizačná funkcia je jedným z atribútov právneho štátu a jej účinky presahujú ekonomickú rovinu štátu, a to v tom zmysle, že majú dosah v podstate na všetky stránky štátneho regulačného mechanizmu, ako aj širšie aspekty spoločnosti.

Obsahom stabilizačnej funkcie nie je vonkoncom konzervácia určitého daného stavu v ekonomike a sociálnej sfére. „Zmrazovanie“ dosiahnutého stavu (bazírovanie na zachovaní úrovne označovanej ako status quo) zdanlivo (avšak len dočasne) môže navonok pôsobiť ako ekonomický a sociálny „pokoj“ (akýsi relatívny pokoj), je to však často len ilúzia postupne zbavovaná vplyvu dynamických faktorov a účinkov (v únosnej miere aj nepredvídateľných, avšak „ovládateľných“, inými slovami „regulovateľných“). Štát (sústava orgánov verejnej moci) musí v ekonomike rátať aj s faktorom vzniku únosného hospodárskeho rizika, spojovaného s istými nepriaznivými následkami, ktoré ex ante možno vymedziť

len rámcovo, bez zreteľnejšej identifikácie potenciálnych ekonomicko-finančných strát a ujmy postihujúcej sociálnu sféru spoločnosti. Vychádzajúc z týchto úvah sa v koncepciách funkcií štátu zároveň vygenerovala akási jeho *prognostická funkcia*, ktorá sa aktivizuje súbežne s *funkciou regulačnou*.

5. Ekonomicko-právne východiská rekodifikácie súkromného práva

Problém uplatňovania jednotlivých funkcií štátu (predovšetkým v ekonomickej a sociálnej sfére), najmä funkcie prognostickej a regulačnej, vykazuje v podstate dve dimenzie.

Prvá je ukotvená v mechanizme pôsobenia ekonomicko-finančných nástrojov. Tu treba zaradiť predovšetkým *štátny rozpočet* a rozpočty vyšších územných celkov a obcí, štátne *finančné hmotné rezervy*, operatívne *transakcie* (nakladanie) *s majetkom štátu*, príp. s majetkom vyšších územných celkov a obcí, *dotácie a subvencie* z fondov Európskej únie, *úvery* z medzinárodných bankových inštitúcií etc.

Druhá dimenzia realizácie funkcií štátu spočíva v *legislatíve štátu* v zmysle jeho zákonodarnej činnosti, t. j. v príprave a prijatí stabilných a efektívnych zákonov v oblasti ekonomických a sociálnych vzťahov. V podstate tu ide o realizáciu štátnej regulácie ekonomiky prostredníctvom práva, t. j. verejného aj súkromného, v danom prípade vydávaním právnych normatívnych aktov, najmä nosných zákonov, predovšetkým kódexového typu.

V súčasnom období základným problémom slovenskej legislatívy je pripravovaná *rekodifikácia súkromného práva*. Rekodifikačné procesy prebiehajú aj v susedných krajinách, čo pre rekodifikátorov v Slovenskej republike prináša celý rad podnetov. Navonok sa môže zdať, že vzťah (späťosť) práva a ekonomiky sa dotýka iba noriem a inštitútov práva verejného (napr. ústavného, správneho, hospodárskeho, finančného, bankového, devízového, colného, daňového, príp. ďalších verejnoprávnych odvetví) a už menej práva súkromného, hlavne občianskeho a obchodného vrátane práva zmenkového a šekového, práva poistného, práva obchodných spoločností, taktiež práva pracovného, práva sociálneho zabezpečenia a ďalších.

Právny systém štátu, aj keď je vnútorne diferencovaný a členený (štruktúrovaný) na právne odvetvia, funguje (má fungovať) ako integrovaný systém. Integritu právneho systému možno chápať jednak v zmysle statickom (aspekt normatívnej vyváženosti), jednak v zmysle komplexného dynamického pôsobenia právnych inštitútov, t. j. aplikácie a realizácie práva v praxi (*Law in Action*), napríklad uzavieranie obchodných zmlúv, uplatňovanie sankcií za porušenie prevzatých záväzkov, vydávanie individuálnych aktov aplikácie práva, dôsledky

konania proti princípu férového obchodu, ochrana dobrej viery v obchodovaní (*Treu und Glauben*), verejného záujmu, zákaz nekalej súťaže, ochrana hospodárskej súťaže a sankcie etc. (Olszewski, 2004, s. 36).

Treba tiež zdôrazniť, že miera reálnej účinnosti práva v spoločnosti závisí aj od celkového „politického ovzdušia“ v krajine vrátane rovnováhy sociálnych vzťahov a uplatňovania princípov „vlády práva“.

Pri výskume vzťahu práva a ekonomiky, v istom zmysle aj politiky, viacerí predstavitelia ekonomickej vedy a teórie hospodárskej politiky (napr. Z. Šulc) už pred rokom 1989 spájali všeobecné pravidlá (tzv. pravidlá hry), v tom čase smerodajné skôr v podmienkach fungovania nekapitalistického peňažno-trhového mechanizmu, so „zákonným vymedzením systémotvorných i regulatívnych prvkov mechanizmu fungovania ekonomiky“ vrátane právnej úpravy predovšetkým podnikania, zmluvných (hospodárskych) vzťahov, bankovníctva, kapitálového trhu, pracovného práva, procedúry tvorby a schvaľovania štátneho rozpočtu (daňovej sústavy, štátnych výdavkov, vzťahu štátnej pokladnice a ústrednej banky, najmä vymedzenia možností a limitov krátkodobých aj dlhodobých štátnych pôžičiek), pravidiel devízového hospodárstva a procedúry tvorby a schvaľovania celospoločenských preferencií (makroekonomického plánovania) (Šulc, 2004, s. 346).

Keďže slovenská ekonomika, rovnako aj mechanizmus jej právnej regulácie, sa postupne zbavujú istých dirigistických prvkov, uplatňovaných pred rokom 1989, prichodí dnes celý súbor zdedených ekonomicko-finančných nástrojov a priamych inštitútov zosúladiť v súlade s princípmi trhového hospodárstva a v istom zmysle objektivizovať vzťah práva a ekonomiky. J. Šíma v tejto súvislosti napríklad poukazuje na nebezpečenstvo „politizácie všetkého života“ s dôrazom na správnu interpretáciu fenoménu „verejný záujem“ (Šíma, 2007, s. 293).

Proces objektivizácie vzťahu práva a ekonomiky predpokladá, pokiaľ ide o oblasť ekonomiky (hospodárskej politiky a selekcie adekvátneho modelu regulácie), v istom zmysle ustáliť (?) základné parametre regulačných mechanizmov. Je to agenda vlády (štátu ako inštitúcie). O. Krpec a V. Hodulák poznamenávajú, že „... sama existencia štátu predpokladá regulaci. Regulace je jedním z klíčových prvků politiky a jejím logickým obsahem“ (Krpec a Hodulák, 2012, s. 22).

Fenomén hospodárskej politiky štátu sa spája s politikou sociálnou vrátane politiky zamestnanosti a politiky rozdeľovania (napr. podpora v nezamestnanosti, prídavky na deti etc.). V skutočnosti tu ide o prerozdeľovanie národného dôchodku (Slaný a Žák, 1999, s. 145).

To je jedna strana výskumu uvedeného vzťahu. Ako na to upriamuje pozornosť L. Bortel, prístupy k poznávaniu vzťahu práva a ekonomiky môžu byť aj iné, teda nielen z aspektu *Law and Economics*, ale aj z aspektu *Economics of Law* (t. j. ekonomická analýza práva) (Bortel, 2006, s. 555).

Druhá stránka výskumu uvedeného vzťahu spočíva v určitej relativizácii fenoménu *právo*, tentoraz chápanej v zmysle platnej legislatívy, t. j. *de lege lata*. Ako sme už na inom mieste zdôraznili, za dotykové body (hraničné čiary) práva s ekonomikou nie je možné považovať len inštitúty práva verejného, predovšetkým práva hospodárskeho. Vychádzajúc z integrity práva a jeho komplexného pôsobenia na spoločenské vzťahy, mimoriadny význam (aj z hľadiska prekonávania nežiaducich a neúnosných rezíduí v legislatíve, pochádzajúcich z nedávnej minulosti) na prvom mieste prislúcha rekodifikácii občianskeho a obchodného práva, t. j. riadna, vyvážená a kompetentná príprava nového Občianskeho zákonníka a s tým súvisiacich ďalších kódexov a zákonov, napr. o podnikaní, o bankrote, o registrácii podnikateľských subjektov, o kontrole a dohľade nad burzovými a bankovými transakciami, o fúziách obchodných spoločností (vrátane cezhraničných), o ochrane spotrebiteľa, o rozhodcovskom konaní a ďalších.

6. Námety a koncepčné návrhy de codificatione (de lege) ferenda (z hľadiska požiadavky na zákonodarcu)

So vznikom a rozvojom obchodného práva na našom území, čo možno datovať od druhej polovice 19. storočia, a to vydaním obchodných zákonníkov (rakúskeho v roku 1862 a uhorského v roku 1875), sa už vo vtedajšej legislatíve uplatňovala tzv. komercializácia (v širšom zmysle „ekonomizácia“) práva. V tomto období vzniká celý rad zákonov z ekonomickej oblasti, konkrétne úprava zmenkového a konkurzného práva, zákony o ochrane známk a tovarových značkách a ďalšie. Z tohto hľadiska treba spomenúť aj zákonný článok (1883) o úžere (lichve) a o škodlivých úverových úkonoch, zákonný článok (1895) o určení zákonnej úrokovej miery a niektoré ďalšie. V podmienkach prvej Česko-Slovenskej republiky, ktorá v podstate recipovala súkromné právo zaniknutej Rakúsko-uhorskej monarchie v roku 1918, navyše boli vydané ďalšie tzv. ekonomické zákony, napríklad o pomeroch družstiev na Slovensku, živnostenský zákon, zákon o ochrane proti nekalej súťaži, zákon o karteloch a súkromných monopoloch, konkurzný poriadok a zmenkový zákon. V tejto súvislosti treba zdôrazniť, že v akademických diskusiách o rekodifikácii súkromného práva v Slovenskej republike sa okrem iného vyzdvihoval historický význam a odkaz obchodných kódexov z 19. storočia pre súčasný proces prípravy nových súkromnoprávných kódexov, pričom viacerí akademici (napr. M. Mamojka) sa domnievajú, že existujúci duálny stav (t. j. existencia jednak Obchodného zákonníka, jednak Občianskeho zákonníka) „nie je potrebné razantne meniť“ (Mamojka, 2009, s. 130).

Aj napriek tomu, že v ostatných rokoch prebiehajúci legislatívny proces v Slovenskej republike ovplyvňujú nové impulzy a trendy, vyplývajúce z dôsledkov

členstva SR v Európskej únii, označované ako „europeizácia slovenského práva“, naďalej u nás pretrvávajú záujem akademického vedeckého výskumu poznávať a vyhodnocovať inšpiračné zdroje historických obchodných zákonníkov z 19. storočia (Husár, 2012, s. 51).

Aké možné riešenia *de codificatione ferenda* (z hľadiska požiadavky na zákonodarcu) prichádzajú do úvahy:

1. Keďže platná právna úprava súkromného práva (vrátane zmluvného) je rozdelená v podstate do dvoch kódexov, t. j. Občianskeho zákonníka a Obchodného zákonníka (časť problematiky je obsiahnutá aj v Zákonníku práce, aj v zákone o rodine), v zásade možno akceptovať tendenciu *zjednotenia záväzkového práva*, predovšetkým *zmluvného* v novom Občianskom zákonníku.

2. Otvoreným problémom však zostáva všeobecná úprava obchodovania (uzavierania obchodov, obchodných vzťahov, obchodných zmlúv). Doterajšie legislatívne zámery, ktoré boli publikované (Lazar, 2008), akoby dostatočne neprihliadali na špecifické pomery a okolnosti podnikateľského prostredia, v ktorom sa realizujú *obchodné zmluvy*, t. j. na širšiu realizačnú zónu, ktorá v určitom zmysle slova komplexne determinuje dynamiku podnikania (obchodovania) (Suchoža, 2012, s. 544).

Požiadavka zákonnej fixácie fenoménu obchodnej zmluvy, ako osobitného objektu kodifikácie, je podmienená aj z vývojovo-genetického hľadiska. Určujúcim faktorom historického zrodu inštitútu obchodnej zmluvy sú špecifické okolnosti (mechanizmy), za ktorých prebieha samo obchodovanie, ako integrálna zložka hospodárskej sústavy (ekonomiky). Stručne povedané, nie zákony, ale primárne (v prvej inštitúcii) obchod (obchodovanie, dynamika tovarovo-peňažných vzťahov, uzavieranie obchodov), ako súčasť celého komplexu ekonomiky krajiny (štátu, supraštátnych zoskupení etc.), generovali počas celého historického vývoja obchodu *špecifický režim obchodovania* (obchodných transakcií), a to už od staroveku.

3. V podstate ukončená česká rekodifikácia súkromného práva ponúka isté alternatívy postupu rekodifikačných procesov prebiehajúcich v Slovenskej republike. Viaceré pozitívne prvky, vyplývajúce z nových kódexov a zákonov, vydaných v Českej republike v minulom roku, zaiste treba považovať za významné podnety aj pre slovenskú rekodifikáciu.

Problém je však v tom, že český zákonodarca, istotne v dobrej snahe vytvoriť ucelený a vnútorne vyvážený kódex súkromného práva a tým rekodifikovať rozsiahly komplex súkromnoprávných vzťahov, dosiaľ upravených („roztrúsených“) v 238 derogovaných právnych predpisoch, teraz sa ocitá v historicky prelomovej situácii, keď prijatý kódex po nadobudnutí svojej účinnosti (1. 1. 2014) sa bude reálne a organicky včleňovať do kontextu platného zákonodarstva a presadzovať v aplikačnej praxi. Každý zákonodarca je však optimisticky naladený.

Prijatím ďalšieho významného zákona v Českej republike (akoby v poradí druhého kódexu), t. j. zákona o obchodných korporáciách (zákona č. 90/2012 Sb. o obchodných spoločnostiach a družstvach) vzniká otázka, či český rámec osobitnej úpravy matérie, ktorá po zrušení Obchodného zákonníka neprešla do nového Občianskeho zákonníka, je v terajšej etape pre slovenskú rekodifikáciu prijateľný, pričom tu nemáme na zreteli vecnú stránku úpravy obchodných spoločností a družstiev. V tejto súvislosti sa u nás črtajú nové možnosti a širší koncept úpravy.

Niet pochybností o tom, že vydanie nového zákona, najskôr vo forme ďalšieho kódexu, ako je to napríklad v Poľsku (Kodeks spółek handlowych z roku 2000), je namieste.

V ostatných rokoch v niektorých krajinách v dôsledku pretvárania starších koncepcií podnikového práva (Unternehmensrecht) prišli k prijatiu *kódexu o podniku* (*Unternehmensgesetzbuch*). Tak sa napríklad stalo v Rakúsku v roku 2006 (Kalss, Nowotny a Schauer, 2008, s. 41; Krejci, 2008, s. 4). V určitom zmysle slova je to alternatíva klasického obchodného práva. Koncepcia podnikového práva zahŕňa okrem úpravy obchodných spoločností úpravu a vymedzenie viacerých aspektov fenoménu podnik (Unternehmen) a podnikateľ (Unternehmer), úpravu firmy a firemného registra, účtovníctva, prokúry a obchodného plnomocenstva (Handlungsvollmacht), uzavieranie obchodov, úpravu cenných papierov vrátane zmienok a šekov.

Vychádzajúc z uvedených úvah, jedným z možných legislatívnych riešení (čo považujeme za optimálny variant v súčasnom období) je vydanie osobitného zákona (najskôr v podobe *zákona o podnikaní*), v ktorom by bola obsiahnutá úprava najmä týchto ekonomických vzťahov:

- vymedzenie pojmov podnik a podnikateľ vrátane firmy a obchodného registra (v širšom zmysle evidencie podnikateľských subjektov);
- ochrana proti nekalej súťaži;
- antimonopolné právo;
- úprava obchodných spoločností a družstiev (korporátne právo);
- fúzie obchodných spoločností (vrátane cezhraničných);
- úprava konkurzu (insolvenčné právo);
- zásady obchodovania (obchodných vzťahov vrátane vymedzenia fenoménu *obchodná zmluva*;
- zásady intervencie (ingerencie) orgánov verejnej moci do sféry podnikania;
- režim obchodných vzťahov v období krízových stavov v krajine.

Podstata uvedených námetov a návrhov spočíva vo vydaní dvoch zákonov (vzhľadom na tradície najlepšie kódexového typu), ktoré by sa mali prijať v časovej nadväznosti (paralelne). Keďže tu ide o rekodifikáciu súkromného práva, bolo by vhodné, aby aj druhý zákon (označený ako zákon o podnikaní) bol

v určitom zmysle slova kodifikáciou. Navrhovaná matéria (oblasť) úpravy v takom zákone je dnes rozptýlená (roztrúsená) vo viacerých právnych predpisoch. Tým by nesporne došlo k funkčnému prepojeniu pripravovaného Občianskeho zákonníka a uvažovaného zákona o podnikaní. V týchto zákonných predpisoch by sa odrážali prvky tak práva súkromného, ako aj práva verejného (hospodárskeho), čo by nepochybne zvýšilo integritu a funkčnosť celého právneho poriadku a potvrdilo by všeobecne uznávaný historický princíp *ius unum lex multiplex* (jedno právo, veľa zákonov).

Literatúra

- ALEX, R. (2009): Pojem a platnosť práva. [Z nemeckého originálu ALEX, R.: Begriff und Geltung des Rechts, 1994, preložil a predslov napísal Pavel Höllander.] Bratislava: Kalligram.
- BALÍK, S. (1990): Právní dějiny evropských zemí a USA. 1. vyd. Plzeň: Aleš Čeňek. ISBN 80-902627-4-0.
- BARTOŠEK, M. (1988): Dějiny římského práva ve třech fázích jeho vývoje. Praha: Academia.
- BEŇA, J. – GÁBRÍŠ, T. (2008): Dejiny práva na území Slovenska I. (do roku 1918). 1. vyd. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, Vydavateľské oddelenie. ISBN 978-80-7160-257-6.
- BOGUSZAK, J. – ČAPEK, J. (1997): Teorie práva. Praha: Codex Bohemia. ISBN 80-85963-38-8.
- BORTEL, L. (2006): Law and Economics a implikace pro právní regulaci a kontrahování. Ekonomický časopis/Journal of Economics, 54, č. 6, s. 555 – 571.
- BRÖSTL, A. (2008): O ústavnosti ústavných zákonov. In: JERMANOVÁ, H. a MASOPUST, Z. (eds): Metamorfózy práva ve střední Evropě. Praha: Ústav státu a práva. ISBN 978-9040-24-6-1.
- COLLINS, R. (2005): Evropa raného středověku 300 – 1000. Praha: Nakladatelství Vyšehrad. ISBN 80-7021-660-3.
- COLSON, J.-P. (1997): Droit public économique. 2. édition. Paris: Librairie GÉNÉRE de Droit et de Jurisprudence, E. J. A.
- ELIÁŠ, K. a kol. (2012): Nový občanský zákoník s aktualizovanou důvodovou zprávou a rejstříkem. Ostrava: Nakladatelství Sagit. ISBN 978-80-7208-922-2.
- ENGLIŠ, K. (1929): Finanční věda. Nástin theorie hospodářství veřejných svazků. Brno: Nakladem Fr. Borového.
- ENGLIŠ, K. (1946): Národní hospodářství. Praha: Orbis.
- GALUŠČÁK, K. – PAVEL, J. (2012): Taxes and Benefits: Work Incentive Effects of Policies. Finance a úvěr, 62, č. 1, s. 27 – 43.
- GERLOCH, A. (2007): Teorie práva. 4. upravené vyd. Plzeň: Aleš Čeňek. ISBN 978-80-7380-023-9.
- HART, H. L. A. (2004): Pojem práva. [Z anglického originálu The Concept of Law. Oxford University Press, 1997, preložil Petr Fantys.] Praha: Prostor. ISBN 80-7260-103-2.
- HALÁSZ, I. (2007): Citizens, Aliens and Voting Rights in the Visegrad's Countries. In: ŠEJVL, M. a VOSTRÁ, L. (eds): The Problems of Application of EU Law in Central European Perspective. Prague: Ústav státu a práva. ISBN 978-80-904024-0-9.
- HATTENHAUER, H. (1998): Evropské dějiny práva. [Z nemeckého originálu HATTENHAUER, H: Europäische Rechtsgeschichte, 2. vyd. Heidelberg: C. F. Müller Juristischer Verlag, 1994, preložili Sylva Adlerová et al.] 1. vyd. Praha: C. H. Beck. ISBN 80-7179-056-7.
- HAYEK, F. A. (1991): Právo, zákonodárství a svoboda (Nový výklad liberálních principů spravedlnosti a politické ekonomie). Praha: Academia.
- HEYWOOD, A. (2005): Politická teorie. [Z anglického originálu HEYWOOD, A.: Political Theory, 2004, preložil Zdeněk Masopust.] Praha: Eurolex Bohemia.

- HEYWOOD, A. (2004): Politologie. [Z náglického originálu HEYWOOD, A.: Policy, 2002, preložil Zdeněk Masopust.] Praha: Eurolex Bohemia.
- HÖLLANDER, P. (2006): Filosofie práva. Plzeň: Aleš Čeněk. ISBN 80-86898-96-2.
- HURDÍK, J. – LAVICKÝ, P. (2010): Systém zásad soukromého práva. Brno: Masarykova univerzita.
- HUSÁR, J. (2012): Všeobecný Obchodný zákonník – inšpiračný zdroj pre zákonný článok XXXVII/1875 – Obchodný zákon. In: BUBELOVÁ, K. (eds): 150 let Všeobecného obchodního zákoníku. [Zborník příspěvků z mez. vědeckého kolokvia ke 150. výročí Všeobecného obchodního zákoníku, 11. – 12. 10. 2012.] Olomouc: Právnická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci. ISBN 978-80-244-3421-6.
- CHALOUPECKÝ, V. (1934): Kniha Žilinská. Bratislava: Nákladem učené společnosti Šafaříkovy.
- CHOVANCOVÁ, J. (2009): Liberalizmus verzus komunitarizmus. In: Studia Iuridica Bratislaven-sia, Nr. 30. Bratislava: Vydavateľské oddelenie Právnickej fakulty UK.
- CHRIST, K. (2010): Krize a zánik římské republiky. [Z nemeckého originálu CHRIST, K.: Krise und Untergang der römischen Republik, 1979, preložil Jan Hlavička]. Praha: Vyšehrad.
- IHERING, R. (2009): Boj za právo. [Z nemeckého originálu IHERING, R.: Der Kampf ums Recht, 1910 preložil a predslov napísal Alexander Brösl.] Bratislava: Kalligram.
- KALSS, S. – NOWOTNY, Ch. – SCHAUER, M. (2008): Österreichisches Gesellschaftsrecht. Wien: MANZ'sche Verlags – und Universitätsbuchhandlung GmbH. ISBN 978-3-214-15247-5.
- KARVAŠ, I. (1999): Základy hospodárskej vedy. Bratislava: VEDA, vydavateľstvo SAV.
- KNAPP, V. (1995): Teorie práva. Praha: C. H. Beck. ISBN 80-7179-028.
- KNAPP, V. a kol. (1998): Tvorba práva a její současné problémy. Praha: Linde Praha. ISBN 80-7201-140-5.
- Kolektiv autorů Právnické fakulty UK (2003): Dějiny evropského kontinentálního práva. Praha: Linde Praha. ISBN 80-7201-387-4.
- KREJCI, H. (2008): Unternehmensrecht. Wien: MANZ'sche Verlags – und Universitätsbuchhandlung GmbH. ISBN 978-3-214-14663-4.
- KRPEC, O. – HODULÁK, V. (2012): Politická ekonomie zahraniční politiky – instituce, regulace, sociální a politický kontext. Politická ekonomie, 60, č. 1, s. 20 – 39.
- LAZAR, J. (ed.) (2008): Návrh legislatívneho zameru kodifikácie súkromného práva. [Materiály z odbornej konferencie.] Bratislava: Ministerstvo spravodlivosti SR. ISBN 978-80-89363-14-8.
- LEBEDEV, K. K. (2002): Predprinimatel'skoje i kommerčeskoje pravo. [Business and Commercial Law: Systematic Aspects.] Saint Petersburg: Juridický centr.
- LUBY, Š. (2002): Dejiny súkromného práva na Slovensku. Bratislava: Iura Edition. ISBN 80-89047-48-3.
- MAMOJKA, M. (2009): Vývojové trendy v obchodnom práve a ich aplikačné perspektívy – krátka úvaha nad súkromnoprávnym dualizmom. In: Rekodifikácia súkromného práva v SR – ako ďalej. [Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie 29. – 30. októbra 2009 na Fakulte práva Janka Jesenského Vysokej školy v Sládkovičove.] ISBN 978-80-89267-44-6.
- OGRIS, W. – OLECHOWSKI, T. (2009): Prvky európskej právnej kultúry. Časť II. [Z nemeckého originálu OGRIS, W. – OLECHOWSKI, T.: Elemente Europäischer Rechtskultur. Teil II, preložil Jaroslav Zaremba.] 2. prepracované vyd. Bratislava: Bratislavská vysoká škola práva. ISBN 978-80-89363-37-7.
- OLSZEWSKI, J. (2004): Nadzór nad koncentracją przedsiębiorców jako forma prewencyjnej ochrony konkurencji. Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego. ISBN 83-7338-073-6.
- PŘÍVAROVÁ, M. (2007): Teória regulovania a jej vzťah k hlavným prúdom ekonomického myslenia. Ekonomický časopis/Journal of Economics, 55, č. 9, s. 916 – 928.
- RAŠÍN, A. (1922): Národní hospodářství. Praha: Vydavatelství Český čtenář.
- RAWLS, J. (1995): Teoria spravodlnosti. [Preložené z anglického originálu Theory of Justice. Cambridge: Harvard University Press 1971.] Praha: Victoria Publishing.
- RINCK, G. – SCHWARK, E. (1989): Wirtschaftsrecht, Wirtschaftsverfassung, Kartellrecht, Wettbewerbsrecht, Wirtschaftsverwaltungs. 6. Neubearbeitete Auflage. Köln – Berlin – Bonn – München: Carl Heymanns Verlag KG. ISBN 3-452-19534-1.

- ROUSSEAU, J. (2010): O spoločenskej zmluve alebo o princípoch politického práva. [Preložené z francúzskeho originálu *Du contrat social*. Preklad Miroslav Marcelli. Paris: Hachette International 2000.] Bratislava: Kalligram. ISBN 978-80-8101-248-8.
- SATURNÍK, T. (1935): Příspěvky k šíření byzantského práva u Slovanů. Praha: Nákladem vlastním.
- SCHELLE, K. a kol. (2007): Právní dějiny. Plzeň: Aleš Čeněk. ISBN 978-80-380-043-7.
- SCHWEICKART, D. (2010): Po kapitalizme. Ekonomická demokracia. Bratislava: Vydavateľstvo spolku slovenských spisovateľov. ISBN 978-80-8061-428-7.
- SKŘEJPEK, M. (2001): Texty ke studiu římského práva. Praha: Nakladatelství ORAC. ISBN 80-86199-32-0.
- SLANÝ, A. – ŽÁK, M. (1999): Hospodářská politika. 1. vyd. Praha: C. H. Beck. ISBN 80-7179-237-3.
- SOMMER, O. (1932): Prameny soukromého práva římského. Praha: Nákladem vlastním.
- SUCHOŽA, J. (2012): Obchodná zmluva z aspektu ekonomicko-regulačných funkcií v období novej vlny rekonštrukcií súkromného práva. In: SUCHOŽA, J. a HUSÁR, J. (eds): Právo – Obchod – Ekonomika II. [Zborník vedeckých prác.] Praha: Leges. ISBN 978-80-87576-33-5.
- ŠÍMA, J. (2007): Vlastnické právo vs. „veřejný zájem“. [Property Rights vs. „Public Interest“.] In: GONDA, P. – CHALUPNÍČEK, P. (eds): Na obranu slobodného trhu. [In Defense of the Free Market.] Bratislava: Konzervatívny inštitút M. R. Štefánika. ISBN 978-80-89121-11-3.
- ŠULC, Z. (2004): Stát a ekonomika. Příspěvek k teorii hospodářské politiky. Praha: Univerzita Karlova – Nakladatelství Karolinum. ISBN 80-246-0817-0.
- ŠVIHLÍKOVÁ, I. (2010): Globalizace & krize. Souvislosti a scénáře. Všeň: Grimmus.
- URFUS, V. (1994): Historické základy novodobého práva soukromého. 1. vyd. Praha: C. H. Beck. ISBN 80-7049-107-8.
- URFUS, V. (1978): Římskoprávní vzdělanost a její vklad do vývoje státoprávních představ od středověku do konce feudalismu. [Spisy Právnické fakulty University J. E. Purkyňe v Brně. Svazek 25.] Brno: Universita J. E. Purkyňe v Brně.
- URFUS, V. (1959): Zdomácnění směnečného práva v českých zemích a počátky novodobého práva obchodního. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd.
- ZELENÝ, M. (2011): Hledání vlastní cesty. Listy a reporty o moderním managementu. Brno: Computer Press. ISBN 978-80-251-1611-1.
- ŽUDEL, J. (2010): Osídlenie Slovenska v neskorom stredoveku. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV. ISBN 978-80-224-1079-3.